

de), İstanbul 1949, s. 57; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âli Osmân*, s. 28, 98-99; Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, *Tevârîh-i Âli Osmân*, British Museum, Add. Or. ms. 7869, vr. 15^b-18^b; Neşrî, *Cihannümâ* (Taeschner), I, 88-89; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âli Osmân*, IV. Defter (haz. K. Imazawa), Ankara 2000, s. 237-263; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 122-124; Enverî, *Düstûnâme* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, s. 36-37; 16. *Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi: 1373-1512* (haz. Şerif Başta), Ankara 1973, s. 98-100; *Rûhî Târîhi* (TTK Belgeler, XIV/18 [1992] içinde, tipkibasımı ile birlikte nşr. Yaşar Yücel – Halil Erdoğan Cengiz), s. 393; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 143-145; Zinkeisen, *Geschichte*, I, 290-309; A. Brauner, *Die Schlacht bei Nicopolis* (1396), Breslau 1876; G. Köhler, *Die Schlachten von Nicopoli und Warna*, Breslau 1882; C. Oman, *A History of the Art of War in the Middle Ages*, London 1924, I, 349-352; A. S. Atiya, *The Crusade in the Later Middle Ages*, London 1938, s. 435-462; a.m.f., *Niğbolu Haçlılar Seferi* (trc. Esat Uras), Ankara 1956; a.m.f., "Nikbûlî", *El²* (İng.), VIII, 35-36; A. Lutrell, "The Crusade in the Fourteenth Century", *Europa in the Late Middle Ages*, London 1965, s. 122-154; K. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, Philadelphia 1976, I, 341-369; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 385-390; D. M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları: 1261-1453* (trc. Bilge Umar), İstanbul 1999, s. 325-327; *Nicopolis 1396: The Last Crusade* (haz. D. Nicolle – C. Hook), Oxford 1999; Fahamettin Başar, "Niğbolu Meydan Muharebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1998, s. 117-132; H. L. Savage, "Enguerrand de Coucy VII and the Campaign of Nicopolis", *Speculum*, XIV, Cambridge 1939, s. 423-442; C. L. Tipton, "The English at Nicopolis (1396)", a.e., XXXVII (1962), s. 528-540; Şehabeddin Tekindağ, "Türk Ordusunun Bir Taktik Savaşı: Niğbolu 25 Eylül 1396", *TK*, III/35 (1965), s. 814-819; a.m.f., "Niğbolu", *İA*, IX, 248-250; Hicran Akın, "Niğbolu Haçlı Seferi ile İlgili Bazı Problemler", *TK*, XXV/2 (1987), s. 209-216; Cüneyt Kanat, "Makrîzî'nin Kitâbü's-sülûk'unda Osmanlılar ile İlgili Kayıtlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sy. 4, İzmir 2000, s. 228-229.

FERİDUN EMECEN

NİĞDE

İç Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

İç Anadolu bölgesinin güney kesiminde kalesinin bulunduğu tepenin etrafında deniz seviyesinden yaklaşık 1200 m. yükseklikte yer alır. Kuzeybatıda Melendiz dağları ile güneydoğuda Toroslar arasındaki önemli bir geçit yeri üzerindedir. Şehrin çekirdeğini oluşturan, üstünde kalenin bulunduğu tepenin ne zaman iskân edildiği hakkında kesin bilgi yoktur. Buradaki ilk yerleşmenin Hititler dönemine kadar indiği ve Hitit belgelerinde geçen Naghita'nın burası olabileceği ileri sürülür. Şehrin

yakınındaki en eski yerleşim yeri olan antik Tyana kenti (Kemerhisar) 23 km. güneydedir. Arap coğrafyacılarının Tavana şeklinde zikrettikleri bu kent bölgenin en büyük yerleşim merkezlerinden biriydi. Şehrin adının nereden geldiği hususunda çeşitli görüşler vardır. Hititler dönemindeki Naghita, Nagidos'un Ortaçağ kaynaklarında "Nekîdâ" (Yâkût, V, 350) veya "Nekîde" şekline dönüştüğü görülür. "Niğde" veya "Nikde" tarzındaki kayda ise ilk defa XIV. yüzyılda Hamdullah el-Müstevfi'nin *Nüzhetü'l-kulûb* adlı eserinde rastlanır (s. 97, 99). Ortaçağ İslâm kaynaklarında burası için "Dârülpehlevâniyye" ve "Ma'sûkiyye" unvanlarının kullanıldığı belirtilir.

Niğde yöresinin bilinen tarihi Hititler devrine kadar iner. Frig ve Pers hâkimiyetinden sonra Makedonyalılar'ın idaresi altına giren bölge önce Pontus Krallığı'na, ardından milâttan önce I. yüzyılda Roma İmparatorluğu'na dahil oldu. Bizans idaresi döneminde Arap akınlarından etkilendi. 88 (707) yılında Tyana müslümanların hâkimiyetine geçtiyse de bu uzun sürmedi ve bölge Emevîler'le Bizans arasında sürekli el değiştirdi. Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd 190 (806) yılında bölgeyi kesin olarak İslâm topraklarına kattı. 217'de (832) Me'mûn tarafından imar gören Niğde zamanla gelişerek Tyana'nın yerini alırken Tyana da geriledi. 965 yılında İmparator II. Nikephoros tarafından tekrar Bizans hâkimiyetine sokulan Niğde, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkler'in hâkimiyetine girdi. I. Süleyman Şah zamanında Niğde ve çevresine Ebülkâsım'ın kardeşi Ebûlgazi Hasan vali tayin edildi. Şehrin yakınındaki Hasandağı da adını ondan alır. Eserini XIII. yüzyıl sonlarında kaleme alan Niğdeli Kadı Ahmed'e göre şehrin surları ilk defa I. Süleyman Şah tarafından yaptırılmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud zamanında Niğde ve çevresine oğlu II. Kılıcarslan hâkim oldu; onun hükümdarlığı döneminde (1155-1192) şehir esaslı şekilde tamir gördü ve bu tamirle ilgili kitâbe şehrin Hasandağı tarafındaki Ereğli kapısına asıldı. II. Kılıcarslan devletin güney sınırlarını Ermeni saldırılarına karşı korumak amacıyla Sencer Şah'ı Ereğli'ye, Argun Şah'ı Niğde'ye, Tuğrul Şah'ı Elbis-tan'a tayin etti. II. Kılıcarslan, saltanatının son yıllarında ülkeyi oğulları arasında paylaştırırken Niğde'yi oğlu Arslan Şah'a verdi. Niğde'nin surları 1196'da Anadolu Selçuklu sultanı olan II. Süleyman zamanında tekrar tamir edildi.

1211'de Selçuklu tahtına çıkan I. İzzeddin Keykâvus'un, kardeşi Alâeddin Keyku-

bad ile olan mücadelesi sırasında Dânişmendli Yağbasan'ın oğullarından Zahirüddin İli Niğde'ye giderek Alâeddin Keykubad lehinde hazırlıklara giriştiyse de başarılı olamadı ve Lülüve (Ulukışla) Kalesi'ne çekilmek zorunda kaldı. İzzeddin Keykâvus, Niğde ve çevresini devrin kudretli emirlerinden Zeynüddin Beşâre'ye verdi. Zeynüddin Beşâre'nin ismi, Sinop'un 611 (1214) yılında fethi sonrasında girişilen inşaa ve imar faaliyetleri sırasında da Niğde beyi olarak geçer. Zeynüddin Beşâre'nin Niğde emirliği 620'de (1223) idam edilmesine kadar sürdü. Bu tarihten sonra Niğde doğrudan sultana bağlı bir şehir haline geldi. Selçuklular zamanında büyük ölçüde imar edilen Niğde ayrıca önemli bir ilim merkezi olmuştur. 627'de (1230) yapılan Yassıçemen savaşının ardından Alâeddin Keykubad, Niğde'yi kendisine tâbi olan Hârizm beylerinden Bilentoğa'ya (Yılanboğa) iktâ olarak verdi (629/1232). Niğde'nin idarecileri 655'te (1257) IV. Kılıcarslan'a itaat arz ettikleri için II. İzzeddin Keykâvus tarafından cezalandırıldı. II. İzzeddin Keykâvus'un saltanatının başlarında Niğde hâkimi olarak Şemseddin Kaymaz'ın adına rastlanır. Moğol hâkimiyetinin etkili olduğu bu dönemde şehrin tahribata uğradığı bilinmektedir. 660 (1262) yılı sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'nde mutlak iktidar Moğollar'ın desteğiyle Muînüddin Pervâne'nin eline geçince Niğde, Hatiroğlu Şerefeddin'e emâret ve iktâ olarak verildi. Nâib Muînüddin Pervâne ile Emîr Fahreddin Ali 1276'da IV. Kılıcarslan'ın kızını Argun Şah'ın oğluna gelin olarak İran'a götürünce, otorite boşluğundan yararlanan Hatiroğlu Şerefeddin, Memlûk Sultanı Baybars'ın desteğine dayanarak Moğollar'a karşı isyan etti. Selçuklu beyleriyle birlikte III. Gıyâseddin Keyhusrev'i alarak Niğde'ye getirdi (674/1276). Niğde bir süre sonra Moğollar'a karşı oluşan isyan hareketinin merkezi haline geldi. Fakat ardından Moğollar duruma yeniden hâkim oldular ve Şerefeddin'i idam ettiler. 1279'da meydana gelen "Cimri" hadisesi sırasında Karamanoğlu Mehmed Bey'in Selçuklu sultanı ilân ettiği II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Alâeddin bir süre Niğde'de bulundu.

Gâzân Han 694'te (1295) Suriye seferine çıkarken hüküm süren kargaşaları sona erdirmek amacıyla Anadolu'ya gönderdiği Mücîrüddin Emîrşah, yanında malî işleri düzene koymakla görevli Şerefeddin Abdurrahman ve Sutav Noyan olduğu halde Niğde'ye geldi ve asayiş sağlamaya çalıştı. Moğollar bu tarihlerde Anadolu'yu dört "bö-

lük'e ayrılarak idare etmekte, Niğde güney bölümü içinde yer almaktaydı. 717'de (1318) Anadolu genel valiliğine getirilen Timurtaş, Konya'yı elinde tutabilmek için Niğde ve Aksaray'a ilk defa olmak üzere Moğol oymaklarını yerleştirdi. Böylece bölgede Karamanoğulları'nın genişlemesini önledi (Sümer, I, 91-92). XIV. yüzyılın ilk yarısında Niğde ve çevresi Eretnaoğulları'nın idaresi altına girdi. 733'te (1332-33) Aksaray'ı ziyaret eden İbn Battûta, Niğde'nin Irak hükümdarına bağlı büyük bir şehir olduğunu kaydeder (*Seyahatnâme*, I, 415). Eretnaoğulları zamanında aşiret reislerinden Sungur Bey (Ağa) Niğde'ye sahip bulunuyordu. Sungur Bey'in kendi ismini taşıyan camisi bugüne ulaşmıştır. Babuk ile oğullarının idaresindeki önemli bir Moğol bölüğünün XIV. yüzyılda Niğde ve civarında yaşadığı bilinmektedir. Babuk, 765'te (1363-1364) Eretnaoğlu Muhammed'e karşı kazandığı zaferden sonra Muharrem 766'da (Ekim 1364) Kayseri'de hükümdarlığını ilân etmiştir (Sümer, I [1969], s. 117).

Eretna Bey'in ölümünden sonra emirler arasında başlayan mücadeleyi fırsat bilen Karamanoğlu Alâeddin Bey 768'de (1366-67) Niğde ve Aksaray'ı kendi topraklarına kattı. Bir süre sonra Eretnaoğlu Alâeddin Ali Bey, Niğde'den gelen bir elçinin ahalinin şehri teslim etmek için kendisini beklediğini bildirince Kayseri'den harekete geçti, Karahisarıdeveli Kalesi'ni aldı ve Niğde'yi kuşattı. Şehir alınmak üzereyken Alâeddin Ali Bey, başarılarını kışkandığı yar-

dımcısı Kadı Burhâneddin'e kızarak Karamanoğulları'yla anlaştı ve kuşatmayı kaldırdı. 796'da (1394) Timur Sivas üzerine yürüdüğünde Karamanoğlu Ali Bey'in kendisine ait bazı yerlere saldırması üzerine Kadı Burhâneddin de Karamanoğulları'na karşı yürüdü; Aksaray, Zincirli ve Salime kalelerini aldıktan sonra Niğde'yi kuşattı, fakat alamadı. Ardından Niğde Yıldırım Bayezid'in idaresi altına girmiş olmalıdır. 800 (1397) yılında yapılan Akçay muharebesinde Karamanoğulları'nı ağır bir yenilgiye uğratan Yıldırım Bayezid Konya, Lârende, Niğde, Develi, Aksaray'ı alarak sahile kadar ilerledi. 804 (1402) Ankara Savaşı'nın ardından Anadolu'nun hâkimiyeti Timur'un eline geçti. Timur, Alâeddin Bey'in oğlu Mehmed Bey'i hükümdar tayin ederken kardeşi Bengi Ali Bey'e de Mehmed Bey'e tâbi olarak Niğde ve civarının emirliğini verdi (812/1409). Bu yeni dönemde Karamanoğulları hâkimiyet sahalarını Kayseri'ye kadar genişlettiklerinden Niğde sık sık saldırıya uğrayarak el değiştiren bir sınır kalesi konumundan uzaklaştı. Karamanoğulları ikiye ayrılınca başkentlik yapan şehir imar faaliyetleriyle gelişme gösterdi. Bu dönemden Osmanlı dönemine zengin vakıflara sahip tarihî eserler intikal etmiştir. Niğde Emîri Ali Bey, kardeşi Mehmed Bey'in Osmanlılar karşısında başarısızlığından yararlanarak 816'da (1413) sultan unvanını alıp bağımsızlığını ilân etti. Fakat kardeşinin baskısı sonucu Niğde'den çekilip Kahire'ye gitti (818/1415). Karamanoğlu Mehmed Bey'in

Memlükler'e karşı tavır alması üzerine el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî, oğlu İbrâhim'i Karamanoğlu Ali Bey'le birlikte Karamanoğlu Mehmed Bey'e karşı gönderdi. Memlük ordusu kısa zamanda Niğde'yi zaptetti (822/1419). Yakalanan Mehmed Bey Kahire'de hapsedilirken bütün Karaman ülkesi de Memlükler'in himayesinde Niğde Emîri Ali Bey'e verildi (Muharrem 823 / Ocak 1420). Aynı yıl el-Melikü'l-Müeyyed'in vefatıyla tahta çıkan Seyfeddin Tatar, Mehmed Bey'i serbest bırakınca Ali Bey Niğde'ye çekilmek zorunda kaldı ve vefatına kadar Niğde beyi olarak hüküm sürdü.

Niğde'nin kesin biçimde Osmanlı idaresine alınması, Fâtih Sultan Mehmed döneminde Karamanoğulları üzerine yapılan seferler sonucu gerçekleşti. 870'te (1466) ordusunun başında bizzat sefere çıkan Fâtih Sultan Mehmed, Karaman topraklarına girdi. Lârende'ye çekilen Pîr Ahmed, Vezîriâzam Mehmed Paşa'ya yenilince daha içerilere kaçmak mecburiyetinde kaldı. Kaynaklarda açık bilgi olmamakla birlikte Niğde de bu sefer sırasında İshak Paşa tarafından Osmanlı hâkimiyetine alındı. 875'te (1470) Pîr Ahmed'in yeniden faaliyete geçmesi üzerine sefere çıkan İshak Paşa bu sefer sırasında Niğde surlarını da tahir etti. Bölgede tamamen Osmanlı kontrolünün sağlanması 880 (1475) yılına kadar sürdü. Şehir Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra II. Bayezid devrinde oluşturulan ve eski Karamanoğulları Beyliği'nin hâkimiyet sahasını ihtiva eden Karaman eyaletinin sınırları içerisinde kaldı ve Niğde sancağının merkezi oldu.

Niğde XV. yüzyıl sonlarında Memlükler'in saldırısına uğradı. 895'te (1490) Emîr Özbek kumandasındaki Memlük kuvvetleri Niğde'yi yağma ve talan etti. Kanûnî Sultan Süleyman İrakeyn Seferi dönüşünde Niğde'den geçti. Bu vesile ile Matrakçı Nasuh kaleyi ve sur dışında bulunan yerleşmeyi tasvir eden bir minyatür hazırladı. Niğde Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra hızla imar edildiyse de Selçuklular zamanındaki parlak günlerine dönemedi ve hep ikinci planda kaldı. XVII. yüzyıl başlarına gelindiğinde şehir bu defa da Celâli isyanları sırasında büyük tahribata uğradı. 1011'de (1603) Tavîl Mehmed, 1013-1014 (1604-1605) yıllarında Hızır adlı birinin sebep olduğu karışıklıkları 1032'de (1623) Abaza Paşa, 1058'de (1648) Gürcü Abdünnabî'nin çıkardığı ayaklanmalar sırasında olaylar izledi. XVIII. yüzyılda Çapanoğulları şehirde etkili oldu. Niğde Millî Mücadele yıllarında yabancı işgaline uğramadı.

XX. yüzyılın başlarında Niğde'yi gösteren bir fotoğraf (Albert Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, I, lv. XXX-1)

Cumhuriyet döneminde il merkezi haline getirildi.

Ortaçağ'larda tepe üzerinde kale içini kapsayan bir yerleşme özelliği gösteren Niğde Türk hâkimiyeti döneminde gelişti. Bilhassa Selçuklu âbidelerinin varlığı şehrin sur dışına doğru yayıldığına işaret eder. Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229) Niğde'nin eski ve küçük bir şehir olduğunu söyler (*Mu'cemü'l-büldân*, V, 350). Şehri ziyaret eden İbn Battûta (ö. 770/1368-69), buranın büyük ve kalabalık bir şehir olduğunu yazarken bir kısmının viran halde bulunduğunu da belirtir. Ayrıca şehrin ortasından Karasu adlı bir ırmağın geçtiğini, bir köprü vasıtasıyla iki yerleşimin birbirine bağlandığını yazar (*Seyahatnâme*, I, 415). Hamdullah el-Müstevfi de (ö. 740/1340'tan sonra) Niğde'nin orta büyüklükte bir şehir olduğunu belirtir ve tahsil edilen vergi miktarını 1540 dinar olarak kaydeder (*Nüzhetü'l-kulûb*, s. 99). Karamanoğulları'nın idaresi altında Niğde'nin gelişimini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Şehrin durumuyla ilgili en ayrıntılı bilgiler Osmanlı dönemine ait tahrir defterlerinde yer alır. Niğde şehrine ait bilgilerin bulunduğu ilk defter XVI. yüzyıl başlarına aittir. 906'da (1500) yapılan tahrir sonuçlarını ihtiva eden bu deftere göre Niğde'de yirmi dokuz mahalle, 731 hâne mevcuttu. Şehirdeki müslüman hâne sayısı 674, gayri müslim hâne sayısı elli yedi idi. Gayri müslimler iki mahallede oturmakta olup biri Ermeni, diğeri zimmi adıyla kaydedilmişti. Bu rakamlar Niğde'nin bu tarihlerde 4000-5000 dolayında bir nüfusu bulunduğuna işaret eder. Müslüman mahallelerinin birçoğu mescid, dördü ise cami adı taşımaktadır. 924'te (1518) Niğde'de mahalle sayısı otuz iki olarak zikredilir, ancak nüfusta kısmî bir düşüş görülür. Hâne sayısı 624'ü müslüman, kırk do-

kuzu hristiyan olmak üzere 673'tür (yaklaşık 4000 nüfus). Bu düşüşün bölgeden yapılan sürgünlerle ilgili olabileceği düşünülmektedir. 1522 tarihli ıcmal defterinde şehrin hâne sayısı 619'u müslüman ve 59'u gayri müslim olmak üzere 678 olarak kaydedilmiştir. 992'de (1584) yapılan tahrir sonuçlarına göre şehrin mahalle sayısı otuz dokuza yükselmiştir. Bu tarihte şehirde 116'sı gayri müslim olmak üzere 2632 vergi mükellefi erkek (nefer) nüfusa kayıtlı idi. Şehrin tahmini nüfusu yaklaşık 13.000 dolayındaydı.

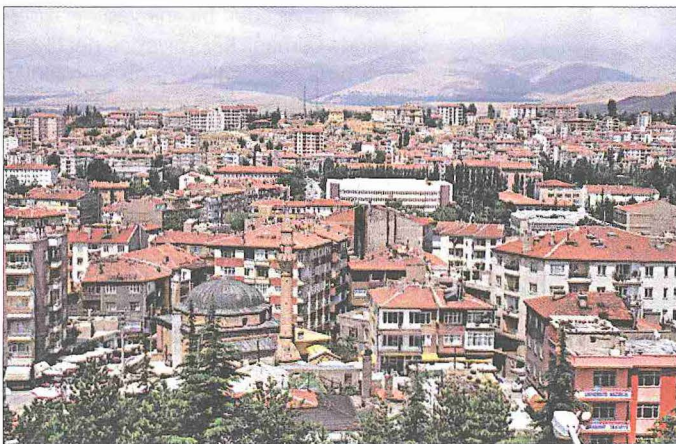
Niğde'de Sultan Camii mahallesi kale içerisinde bulunan tek mahalleydi. Burası Sultan Alâeddin Keykubad adına Niğde Emiri Zeyneddin Beşâre'nin yaptırdığı, Alâeddin Camii de denilen caminin etrafında oluşmuştu. Muhtemelen kale içerisinde yer alması sebebiyle fazla iskân olmadığından şehrin en küçük mahallelerinden biri durumundaydı (8-21 hâne). Şehrin cami ismi taşıyan ve dikkat çeken bir mahallesi de Sungur Ağa Camii mahallesi olup orta büyüklükteydi. XVI. yüzyılda mevcudu elli hâneyi geçen mahalleler Dayı Mescidi, Ali Bey Mescidi, Hoca Veyis Mescidi, Mevlânâ Kasım Mescidi, Sırçalı Mescid ve Tahtalı Mescid mahalleleridir. 1588'de bunların en kalabalık olanı Sırçalı Mescid mahallesidir. Bu mahallelerden Ali Bey Mescidi mahallesinin adı Karamanoğlu Bengi Ali Bey'den gelmektedir. Dıryan Mescidi mahallesi aynı zamanda Efendi Zâviyesi de denilen Dıryan Mescidi'nin etrafında oluşmuştur. Zâviye etrafında oluşması yönüyle de Niğde şehrinde tek örnektir. Mahallenin bir özelliği de ikiye ayrılması ve Veled Seydi adıyla bu mahalleye bağlı yeni bir mahallenin teşekkül etmesidir. Şehrin müslümanlarla gayri müslimlerin bir arada yaşadığı tek mahallesi ise Hacı Hızır mahallesidir. Şehrin gayri müslim mahal-

leleri olan Ermeniyân ve zimmiyân mahalleleri orta büyüklükte mahallelerdir.

XVIII. yüzyıl başlarında Niğde yöresinden geçen Batılı seyyah Paul Lucas şehrin daha önceki dönemlerde oldukça büyük olmasına karşılık zamanla küçülerek gerilediğini yazar. 1720'lerde Damad İbrâhim Paşa'nın Ürgüp kazasına bağlı Muşkara köyünü Nevşehir kasabası olarak ihya etmesi Niğde'nin kısmen gerilemesine yol açtı. XIX. yüzyılın başlarında Niğde ve civarını gezen Charles Texier şehrin harabe halindeki bir hisarın etrafında yer aldığını, civar tepeler üzerinde şehrin mülhakatını oluşturan evler bulunduğunu kaydeder. Bir mütesellim tarafından idare edilmekte olan şehrin nüfusu Hamilton'a göre 6000 kişi idi. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde şehir bağ ve bahçelerle birbirinden ayrılmış Kayabaşı, Tepeviran ve Şehiriçi adıyla üç bölümden oluşmaktaydı. Bunlardan özellikle Tepeviran ve Kayabaşı mevkileri kasabanın diğer kısımlarından daha yüksektydi. Bu üç mevkinin ortasında mezarlık yer alıyordu. Şehrin her tarafı bağ ve bahçelerle çevrilmişti.

1286 (1869) tarihli *Konya Vilâyeti Salnâmesi*'nde şehrin nüfusu 9929 olarak kayıtlıdır. Bu tarihte Niğde'nin hâne sayısı 3464'tür. 1317 tarihli (1899) *Konya Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre ise şehirdeki 2323 hânedede 10.385 kişi mevcuttur. Bu nüfusun 7128'i müslüman, 2340'ı Rum, 809'u Ermeni, 98'i Protestan'dı. On kişi ise ecnebi olarak kaydedilmişti. Kayabaşı semtinde yaşayan hristiyan nüfusun büyük bir kısmı Türkçe konuşmaktaydı. Vital Cuinet şehirde seksen dört cami ve mescid, otuz altı medrese, bir kütüphane, üç kilise, altı hamam bulunduğunu, nüfusun 10.000 kadar olduğunu belirtir. 1927 yılı öncesinde 11.526'ya ulaşan Niğde şehir nüfusu Türk-Rum nüfus mübadelesi sonrası 1927 yılı sayımına göre 9463'e düşmüştür.

Şehrin merkez olduğu Niğde sancağının idarî taksimatıyla ilgili ilk bilgiler 984 (1576) tarihli. Buna göre sancakta iki kaza mevcuttu; bunlar Niğde merkez ve Ürgüp kazaları idi. Nahiyeleler ise Niğde'ye bağlı Anduğu, Melegübi, Melendos ve Şücaeddin ile Ürgüp'e bağlı Develi ve Karahisar idi. 906'da (1500) Anduğu ayrı bir kaza haline geldi ve Şücaeddin nahiyesi buraya bağlandı. 1502'de Ürgüp kazası ikiye ayrıldı, Karahisar nahiyesi Karahisarideveli adıyla kaza yapıldı ve Develi nahiyesi bu kazaya dahil edildi. 924 (1518) tarihli düzenlemede ise büyük bir köy olarak ge-

Niğde'den
bir görünüş

Niğde
Sungur Ağa
Cami
ve Türbesi ile
Sokullu
Mehmed Paşa
Bedesteni (sağda)

çen Bor nahiye yapılarak Niğde kazasına başlandı. 992'de (1584) Anduğu kazası lağvedilerek Bor kazasına tahvil edildi. Ortaköy nahiyesinin ismi değiştirilip Anduğu yapıldı ve Şücaeddin nahiyesiyle birlikte yeni ihdas edilen Bor kazasına nakledildi. Ayrıca daha önce nahiye olarak Develi-Karahisar kazasına bağlı bulunan Develi bir takım cemaatlerin iskânı sonrasında köylerin artması üzerine kazaya dönüştürüldü. Bunlara ilâveten Karmelek Cemaati'nin iskânı sonrasında oluşan yeni köyler bir nahiye haline getirilip Niğde kazasına başlandı. Bu son düzenleme ile Niğde sancağı beş kaza ve bunlara bağlı on nahiyeden meydana gelmiş oluyordu. 1840 yılında Konya eyaletine bağlı bir muhassıllık olarak görünen Niğde 1847 tarihli idarî taksimatta Nevşehir livâsı içerisinde yer almaktadır. 1849'da yeniden sancak statüsüne yükselen şehir 1887 tarihinde altı kazadan oluşmaktaydı (Niğde merkez, Nevşehir, Ürgüp, Aksaray, Bor ve Hamidiye / Ulukışla). 1900 tarihli *Konya Vilâyeti Salnâmesi*'nde bu kazalara Arabsun (Gülşehir) kazası da eklenmiş görünmektedir. 1903 sonrasında Maden (Çamardı) kazası ilâve edilmiş, Hamidiye kazasının ismi yeniden eski ismi olan Şücaeddin olarak değiştirilmiştir. II. Meşrutiyet devrinde bağımsız sancak konumuna getirilen Niğde, Cumhuriyet döneminde il olmuştur.

Bugünkü Niğde, kalesinin bulunduğu tepenin çevresi ve bu tepenin eteklerindeki düzlük alanda yayılmaktadır. Ticaret, eğitim, yönetim ve kültür işlevlerinin toplandığı bir iş merkezi özelliği gösterir. Şehir 1970'lerden sonra yeni mahalle alanlarıyla gelişme kaydetmiştir. 1970'te şehrin nüfusu 30.000'i bulmazken 1990'da 50.000'i aşmış, 2000 yılında 78.088'e ulaşmıştır. 1992'de Niğde'de bir üniversite kurulmuştur. Niğde şehrinin merkez olduğu Niğde ili Kayseri, Nevşehir, Aksaray, Kon-

ya, İçel ve Adana illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçeden başka Altunhisar, Bor, Çamardı, Çiftlik ve Ulukışla adlı beş ilçeye ayrılır. 7352 km² genişliğindeki Niğde ilinin sınırları içinde 2000 yılı nüfus sayımının sonuçlarına göre 348.081 kişi yaşıyordu, nüfus yoğunluğu ise kırk yedi idi. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2005 yılı istatistiklerine göre Niğde'de il ve ilçe merkezlerinde 109, kasabalarda 106 ve köylerde 133 olmak üzere toplam 348 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı ise 49'dur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 32, 40, 42, 46, 387, 455, 1085; TK, TD, nr. 135, 564, 565, 584; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, V, 350; İbn Bîbî, *el-Evâmîrû'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 41, 139, 434; II, 152, 165-166, 202; Aksarâfi, *Müsameretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 56, 78-81; Müstevfi, *Nüzhetu'l-kulûb* (Strange), s. 97, 99; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, I, 415; Âşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 140, 151; Matrakçı Nasuh, *Sefer-i İrâkeyn*, vr. 18; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârîh*, İstanbul 1279, I, 517, 550; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 617; *Konya Vilâyeti Salnâmesi*: sene H. 1286, 1304, 1310, 1317, 1332; Cuinet, I, 839 vd.; Zeki Oral, *Niğde Tarihi Tetkiklerinden Hudavend Hatun Türbesi ve Hayatı*, Niğde 1939, s. 10-15; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 2, 91, 106, 108, 401-402; a.mlf., *Anadolu Beylikleri*, s. 15-20, 36, 211; a.mlf., "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey Vakfıyesi", VD, II (1942), s. 45-80; a.mlf., "Eretna", İA, IV, 309; A. Galanti, *Niğde ve Bor Tarihi*, İstanbul 1951; Feridun Nâfiz Uzluk, *Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, tür.yer.; A. Gabriel, *Niğde Türk Anıtları* (trc. Ahmed Akif Tütenk), Ankara 1962, s. 17; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînüddin Süleyman*, Ankara 1970, s. 144, 155, ayrıca bk. İndeks; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 67, 234, 295-297, 306, 339-342, 476-477, 621, 628, 688; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, Ankara 1977, I, 94, 97, 146, 336; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 122, 239, 280-281, 297, 329; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1989, II, 15-20, 60-

62, 111-112, 157-159, 165-167, 187-189, 199; Mustafa Oflaz, 16. Yüzyılda Niğde Sancağı (doktora tezi, 1992), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mehmed Hayri, *Türkiye'nin Sıhhiye-i İctimai Coğrafyası: Niğde Sancağı* (haz. İlhan Gedik), Niğde 1994; Kemal Göde, *Eratnalar: 1327-1381*, Ankara 1994, bk. İndeks; İlhan Gedik, 20. Yüzyıl Başlarında Niğde, Niğde 1996; Faruk Yılmaz, *İlkçağ'dan Günümüze Niğde Tarihi*, Niğde 1999; Mehmet Özkarcı, *Niğde'de Türk Mimarisi*, Ankara 2001; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 91-92, 116-117; Besim Darkot, "Niğde", İA, IX, 253-256; P. Wittek, "Niğde", *El²* (İng.), VIII, 15-16.

MUSTAFA OFLAZ

□ MİMARİ. Niğde'nin şehir olarak gelişmesi Anadolu Selçukluları'ndan itibaren başlamıştır. Türkler'in Bizanslılar'dan aldığı şehirde mimari mirasın ne olduğu konusunda bilgi yoktur. Şehir merkezinde Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerine ait bir kale, on altı cami ve mescid, bir medrese, bir dergâh, on bir türbe, iki han, bir bedesten, iki hamam, dokuz çeşme ve bir saat kulesi mevcuttur. Anadolu Selçukluları devrinde Niğde'nin sur içinde geliştiği anlaşılmaktadır. İlhanlılar devrinden itibaren şehirleşmenin sur dışına taşıdığı görülür. Eretna ve Karamanoğulları dönemlerinde de şehirleşmenin kale çevresinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Niğde Osmanlı topraklarına katılınca şehir tamamen sur dışına çıkarak kendine has bir yapı düzeni oluşturmuştur.

Kale şehre hâkim olan tepenin üzerine inşa edilmiştir. Kalenin ilk kuruluşu muhtemelen IX. yüzyılda Bizanslılar zamanında olmuştur. Esas şeklini ise Anadolu Selçuklu hükümdarları II. Kılıçarslan, II. Rükneddin Süleyman Şah ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde almıştır. Arazinin topografik durumuna uygun eğimli bir alan üzerine yapıldığından kale dıştan bakılınca doğu ve batı taraflarından üç katlı görünüm sergilemektedir. Kalenin yer aldığı tepe, bugünkü kalıntılardan anlaşıldığına göre önceden en dıştan burçlarla desteklenen surlarla kuşatılmış, tepenin en yüksek kısmı olan kuzey tarafa ise iç kale yapılmıştır. Dış surların kuşattığı alan oval biçimine yakın olup kuzey-güney doğrultusunda uzunluğu yaklaşık 400 m., doğu-batı doğrultusunda genişliği 110-201 m. arasında değişmektedir. Bu eserden iç kale kısmen günümüze gelmiş, şehri kuşatan dış surlardan ise birkaç burç ve duvar parçası ayakta kalabilmiştir. Dış surların altında kaç burçla desteklendiği bilinmemekte, Matrakçı Nasuh'un minyatürün-